

# Örkény István egyperces novellái



## Életrajzi adatok:

- próza és drámaíró, színházi dramaturg
- 1912-ben született Budapesten, jómódú polgárcsaládban
- Műegyetem vegyészmérnöki karán tanult vegyészhallgatónak
- kapcsolatban állt a Szép Szó körével, publikált a Magyarok, Újhold és Csillag folyóiratokban is
- élt Londonban és Párizsban
- 1942-ben munkaszolgálatra hívták, a doni hadseregbe került, négy évvel később hazatért
- Szépirodalmi Könyvkiadó lektora
- 3 felesége volt: Gönczi Flóra, F. Nagy Angéla és Radnóti Zsuzsa
- Részt vett az 56-os forradalomban, emiatt egy ideig nem publikálhatott (MKP tagja 1956-ig, a reformkommunisták közé tartozott)
- József Attila-díjas, **Párizsban megkapta a Fekete Humor Nagydíját**, halála előtt Kossuth-díj

## Munkássága:

- első novellás kötete a Tengertánc (1941)
- Lágerek népe (1947) = regény a hadifogságról
- Voronyezs = szociográfia, dokumentum jellegű, riportszerű
- Ezüstpisztráng (1956), ezzel már az egypercesek felé tekint
- **Tóték, Fábri Zoltán rendezett filmet belőle 1969 Isten hozta, őrnagyúr!**
- Macskajáték (1963) színpadi mű, de van regény- és filmváltozata is
- Vérrokonok, Kulcskeresők, Forgatókönyv, Rózsakiállítás stb.

## Egypercesek:

**Örkény által teremtett kisepikai műfaj.** Kevés szóval szeretne sokat mondani. Örkény az „*egyperces novellának*” elnevezett rövid történetben találta meg az írói alkatának legmegfelelőbb formát. Előzményei között Kafka és Karinthy éppúgy megtalálható, mint a városi folklór, a pesti vicc. Az ellentétes pólusok paradox együttállása hozza létre a jellegzetes örkényi írásmódot és világszemléletet, a **groteszket**. Erről a hagyatékból előkerült jegyzeteiben a következőképpen vall: „*A groteszk megingatja a végérvényest, de nem állít egy másik érvényességet a helyébe. Pont helyett mindig kérdőjelet tesz, tehát nem lezár, befejez, hanem utat nyit, elindít.*” A novellák a töredékes eseményekkel eleven életre keltett gondolatot, véleményt, ítéletet jelenítenek meg. Az író a valóságot „*eredetiben rajzolja*”, csak a nézőpont, a képkivágás tér el a megszokottól. A rövid írások archetipikus léthelyzetekben mutatják be a huszadik század emberének problémáit, konfliktusait, elsősorban az elidegenedést, egyén és történelem viszonyát. **A Használati utasítás** c. művében megadja az egyperces műfajra jellemző jegyeket: Az egypercesek **ironikus, groteszkszerű** írások, amelyekben **a közlés minimum és a befogadótól a képzelet maximumát várja**. Parabolisztikusak = egyszerre állítanak és tagadnak. Fontos a **címadás, többjelentésűek**, mind **teljes értékű írás**, egy perc alatt elolvashatóak. Az információ visszatartott, minimalista, humoros. A képtelenséget gunyorosan, magától értetődő, tárgyilagos hangnemben mutatja be.

**Az egypercesek fő szervező eleme, esztétikai minősége:** a **groteszk**: az olasz *grotte* (barlang) szóból származik. A komikum egyik formája. Szélsőségesen össze nem illő elemeket társít, nevetséges és borzongató hatást elérve. A groteszk sosem merev, mindig nyitott.

**Abszurd**: a latin *absurdus* (süket) szóból származik. Különbözik a groteszktől. Itt is szélsőségesen össze nem illő elemek társulnak, de az abszurd a világot tagadja, amit bemutat, az emberi lét kilátástalanságát mutatja.

Saját életrajzát is megírta, amely iróniába csomagolt sorstragédia.

## Örkény István: Egyperces életrajz

„Amikor megszülettem, olyan feltűnően szép voltam, hogy a főorvos a karjára vett, és szobáról szobára végigmutogatott a klinikán. Azt mondják, még mosolyogtam is, amitől a többi mamák irigyen felsóhajtottak. Ez röviddel az első világháború kitörése előtt történt, 1912-ben, s azt hiszem, ez volt egyetlen teljes értékű sikerem. Ettől kezdve életem folytonos dekadencia. Nemcsak szépségemből vesztettem, fogaimból s hajamból hullattam el, hanem a külvilággal szemben is egyre inkább alulmaradtam. Se akaratomnak nem tudtam érvényt szerezni, se tehetségemet kihasználni. Hiába tudtam, hogy író akarok lenni, apám patikus volt, s ahhoz ragaszkodott, hogy én is az legyek. S még ez se volt neki elég! Arra vágyott, hogy több legyek nála, s amikor patikus lettem, még egyszer egyetemre küldött, hogy vegyészmérnök is legyek. Újra várhattam négy es fél évig, amíg szívvel-lélekkel az írásnak szentelhettem magam. De meddig? Alig vettem néhány mély lélegzetet, amikor kitört a háború. Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak, s engem kivittek a frontra, ahol hamarosan megverték a mi hadseregünket, engem pedig elfogtak az oroszok. A fogságban megint eltöltöttem négy és fél évet, de hazaérve újabb viszontagságok vártak, melyek nem könnyítettek meg az én írói pályámat. Már ebből is mindenki láthatja, hogy amit ilyenformán a világra sikerült hoznom – néhány kisebb-nagyobb regényt, öt-hat novellás kötetet, két színdarabot –, úgyszólván titokban írtam, néhány szabad órámban, melyeket sikerült ellopnom a történelemtől. Talán ez az oka, hogy mindig szűkszavúságra törekedtem, rövidegre, pontosságra, a lényegre keresve, sokszor kapkodva, minden csöngetéstől összerezzenve, mert sem a postástól, sem más érkezőtől nem sok jót várhattam. Ez a magyarázata annak is, hogy újszülöttként talán elértem a tökéletességet, de aztán csak koptam, csúsztam, bukdácsoltam, és bár egyre jobban kitanultam a mesterséget, önmagam, a bennem rejlő beteljesülést mindig elérhetetlennek éreztem.”

Ebben arról ír, hogy születése pillanatában érte el a teljes tökéletességet, onnantól ahogy idősödött, úgy hanyatlott is. Mindig is író szeretett volna lenni, de apja akarata miatt inkább vegyészmérnök hallgató lett, gyógyszerész, sőt még a szovjetek elleni támadásba is bevonták. Aztán jött a szovjet megszállás, egy ideig nem publikálhatott, rettenetes volt az a korszak, az ember nem lehetett önmaga, akármikor elhurcolhatták vagy besúghatták. Írói pályája ezek miatt késleltetett, akadályozottá vált, sosem tudott egészen kiteljesedni benne.

## In memoriam Dr. K.H.G.

„- Hölderlin ist ihnen unbekannt? - kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta.

- Ki volt az? - kérdezte a német ör.

- Aki a *Hyperion*-t írta - magyarázta dr. K. H. G. Nagyon szeretett magyarázni. - A német romantika legnagyobb alakja. És például Heine?

- Kik ezek? - kérdezte az ör.

- Költők - mondta dr. K. H. G. - Schiller nevét sem ismeri?

- De ismerem - mondta a német ör.

- És Rilket?

- Őt is - mondta a német ör, és paprikavörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.”

Az In memoriam dr. K. H. G. a műfaj egyik legtökéletesebb alkotása. A doktor úr, a tanár még **munkaszolgálatosként** is a kultúra nagy értékeiről próbál beszélgetni az örrel, aki nyilvánvalóan műveletlen, s egyetlen tudása az erőszak, a gyilkolás. Külön lélektani tanulmányt érdemel a rabnak és az örnek itt bemutatott viszonya, a **kultúra és a barbárság ütköztetése**. Ez az egyperces szinte csak utal a két embertípusra, mégis döbbenetes drámai feszültséget teremt a rövid párbeszédben. A kijelentő kérdő és állító mondatok és a hozzájuk fűzött írói közlések között mindössze két, a beszélgetőket közvetlenül minősítő állítás van. A tanár „nagyon szeretett olvasni”, az ör pedig „paprikavörös lett”, mielőtt gyilkolt. Minősítő jellegű a cím is, amely konkrét személyre is utal. **A monogram K. Havas Géza (1905–1945) kritikus, újságíró nevét rejti, aki koncentrációs táborban halt meg**. Az elbeszélés nemcsak két konkrét személy ellentétét fejezi ki, hanem rajtuk keresztül az emberiségnek hatalmas kincset adó német kultúra és a német barbárság döbbenetes, az egész világot megrázó kettősségét is.

## A végzet

„Valahol a Nagy Magyar Alföldnek egy kicsike tanyáján éledgett egy család, apa, anya és két gyerek, mind pogácsakedvelők. Ha a mamának volt rá ideje, s kedvében akart járni övéinek, sütött nekik egy nagy tepszi pogácsát. Egyszer azonban liszt helyett mérges rovarirtószert gyúrt a tésztaiba. Ízre nem volt rosszabb, így hát jól bepogácsáztak, s reggelre meghaltak mind a négyen, az apa, az anya, a gyerekek.

Negyednap eltemették őket, s aztán összejött a rokonság, meg a közeli és távolabbi szomszédok, ahogy az már illik, halotti torra. Homoki bort ittak, s hozzá a maradék pogácsát majszolgatták. El is patkoltak mind, ahányan voltak.

A mentősöknek - az orvosnak, a két hordágyvivőnek meg a sofőrnek - már nem akadt dolguk. Csak fejcsóválva körüljárták azt a sok halottat, s mielőtt visszaindultak volna, megettek néhány pogácsát, ittak rá egy kis bort. Kivéve a sofőrt. Bort nem ihatott, mert vezetnie kellett, a pogácsát pedig nem szerette. De ami még ott maradt a tepsiben, azt újságpapírba csomagolva letette az ülése mellé, hogy kárba ne vesszen. Jó lesz az még, gondolta, valakinek.  
És most viszi!”

A novella kezdete **meseszerű**: kis család kis házikóban az Alföld közepén éldegél, szeretik a pogácsát. Hirtelen az idilli kép fekete humorba fordul: „Egyszer azonban liszt helyett mérges rovarirtószert gyúrt a tészta”, majd a tragédia: „s reggelre meghaltak mind a négyen”. A halotti torra jött az egész rokonság, akik mind ettek a megmaradt mérgező pogácsából és Örkeny már nem szépítve, úgy írta: „El is patkoltak mind, ahányan voltak.” A kikerkező mentősöknek és hordágyvivőknek meg a sofőrnek, már nem volt dolguk, mert ők csak az élöket szállítják, ezért ők is ettek a pogácsából, bort ittak rá (-> jó magyar szokás) és meghaltak, kivéve a sofőrt (-> cáfolat), ő nem evett, bort sem ihatott, mert vezet. Nem szerette a pogácsát, de otthagyni nem akarta, ezért becsomagolta és elvitte inkább (-> ismét magyar mód).

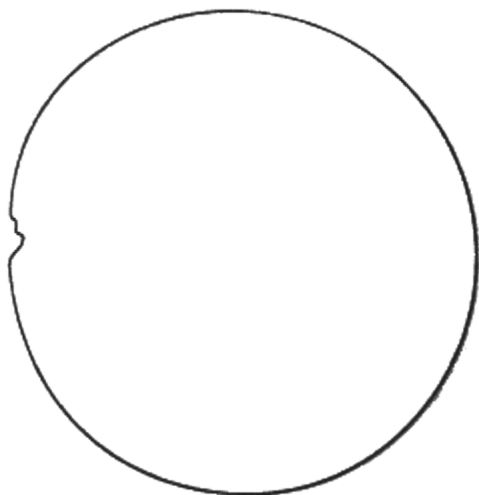
„És most viszi” = **groteszk zárlat**, a halál tovább száguld.....

### Polgártársak!

„Ezt a kis

testi hibával

született kört



Hat sor mindössze, tíz szó, de ez is inkább csak a hatás, a külsőségek miatt van így szerkesztve, sorokra szedve.

**Plakátszerű.** Tartozik hozzá egy egyszerű rajz, egy kör, amibe picike hiba csúszott. „El van rontva.” Jelentéktelen hiányosság, amitől viszont mégsem kör a kör! Legfeljebb nagy vonalakban, messziről mondató körnek. De nem tökéletes. Közelről nézve bizony „nem kerek” – ezt a szófordulatot használjuk, amikor valami gyanúsat vélünk felfedezni, de nem tudjuk, mi a hiba. Akárcsak az élet. Nem lehet tökéletes. Itt is találkozhatunk elvonatkoztatással: ebben a körben csak egyetlen pici bibi van. Az a pici valószínűleg nagyon lényeges a kör szempontjából, azaz a kör „tulajdonosának”.

A novella egyetlen mondat, egyetlen kérdés, kérdésbe foglalt felkiáltás, megoldásért, vigaszért kiált. Ki tud segíteni nekem, ki nyújt megoldást, vagy akár csak ki bátorít, vigasztal, ki simogat meg?

Örkeny maga is megfogalmazza saját groteszk-felfogását: értelmezésében a groteszk a hétköznapi nézőpont megváltoztatása, mely révén a világ jelenségei, az emberi magatartásformák új arcukat mutatják.

ki vigasztalja meg?”

### Az otthon

„A kislány még csak négyéves volt, emlékei bizonyára összerosódtak, s az anyja, hogy tudatosítsa benne a küszöbön álló változást, odavitte a szögesdrót kerítéshez, és messziről megmutatta neki a szerelvényt.

- Nem is örülsz? Ez a vonat visz haza.
- És akkor mi lesz?
- Akkor otthon leszünk.
- Mi az, hogy otthon? - kérdezte a gyerek.
- Ahol azelőtt laktunk.
- És ott mi van?
- Emlékszel még a mackódra? Talán a babáid is megvannak még.
- Anyu - kérdezte a gyerek. - Otthon is vannak örök?
- Ott nincsenek.
- Akkor - kérdezte a kislány - onnan meg lehet majd szökni?”

szögesdrót → durva kép, megtöri a mondatot, rosszat sejtet

szereplő: a vonat, ami a lágerből hazaviszi őket

- párbeszédre épül, kérdésre válasz

- azelőtt = a láger előtt, a kislánynak nincsen otthon fogalma, ott élt, az embertelen környezetben, az volt neki a megszokott, el sem tudja képzelni, milyen lehet a kerítés másik oldalán élni.

- az ártatlan kérdéssort megtöri „*Otthon is vannak örök?*” és „*Onnan meg lehet majd szökni?*” élete tragikus, igazi otthonára nem emlékszik, biztonságérzete sincsen ...

### **Ballada a költészet hatalmáról**

- egy telefonfülkének is lehetnek érzései, ha perszónifikálják, ahogy Örkény tette.
- meseszerű kezdet
- nem megszokott dolog az irodalomban, hogy hétköznapi tárgyakról ballada szülessen, inkább fennköltebb témákat szoktak választani
- felhasználja a ballada műfaj néhány kritériumát
- egy mindennapi tárgy, amely az emberek számára csak eszköz, tevékenységük rendszeres kiszolgálója, képes bebizonyítani, hogy neki is van lelke
- társadalomkritika is lehet → az emberek megszoktak bizonyos dolgokat, és el sem tudják képzelni, hogy azok akár másként is lehetnek (pl: megszokták, hogy a telefon egy eszköz, ami őket szolgálja, de az már eszközbe sem jutott, hogy lehetnek érzései is) + a telefon képes a leghalványabb érzelmekre is, amíg az emberek csak vannak és élnek bele a világba, nem képes őket megérinteni a költészet hatalma
- egy ponton Örkény kiszól, láttatva, hogy az emberek közé tartozik "*...minálunk semmin sem csodálkoznak, legfeljebb azon, ami természetes.*" → groteszk látásmód
- valószerűtlen események után kis szünet, tájleírás rétegében ott a telefon (balladai, mert nem magyarul, hogyan került oda)
- Örkény groteszk látásmódja emeli érzelmileg olyan síkra a novellát, amely megkönnyíti az értelmezését és a befogadását, és elmélyíti az általa nyerhető tapasztalások lényegét. Nem hangzatos felszólalásokkal, hanem a humor és az emberiség eszközével gyakorol hatást a lelkekre, készteti gondolkodásra a valódi embert.